

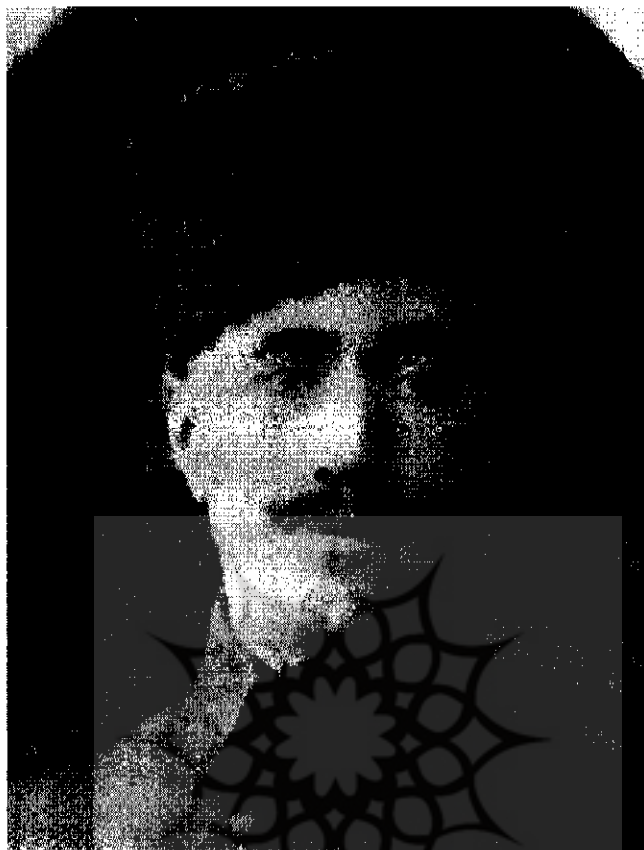
دریچه‌ای تازه به ناگفته‌ها در معرفی کتاب بلشویکها و نهضت جنگل

علی اکبر خدروی زاده

اشغال مناطق شمالی ایران به وسیله ارتش سرخ اتحاد جماهیر شوروی در اریهشت ۱۲۹۹ش و دخالت‌های آشکار بلشویکها در نهضت جنگل، از جمله موضوعات مهم اما غامض تاریخ معاصر ایران به‌شمار می‌آید که تاکنون هیچ تحقیق جدی‌ای بر پایه اسناد و مدارک معتبر درباره آن صورت نگرفته است. به ویژه آنکه تا پیش از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی امکان دسترسی پژوهشگران در مجموعه اسناد بایگانی آرشیوهای متعدد و متنوع آن کشور غیرممکن بود؛ اما با فروپاشی آن دولت و امکان برخطرداری محققان از اسناد

متنوع آرشیوی آن کشور زمینه‌ای برای درک و فهم بهتر تحولات سیاسی دوره موردنظر فراهم گردید. دولت روسیه جدید در سالهای اولیه پس از فروپاشی نظام کمونیستی برخی از آرشیوهای محرمانه اتحاد جماهیر شوروی را، که به تحولات خارج از مرزهای روسیه مربوط می‌شد، در معرض مطالعه و بررسی محققان روسی و خارجی گذاشت. اگرچه مؤسسات پژوهشی و دانشگاهی و دولتی غرب با خرید این‌گونه اسناد ارزشمند و انتقال آنها به اروپا یا آمریکای شمالی امکان دسترسی محققان را به این اسناد

حیدر خان عمواوغلی (حیدر خان چراغ برفی) | ۱۴ ۷۵

تا اندازه‌ای فراهم ساختند اما به علت ناآشنایی بسیاری از محققان به زبان روسی، تاکنون کمتر اثری به زبان انگلیسی یا فرانسه از سوی پژوهشگران غربی یا ایرانی درباره این اسناد انتشار یافته است.

تدوین کتاب بلشویکها و نهضت جنگل اثر تحقیقی دکتر موئسی پرستیس مورخ و محقق علوم سیاسی «مرکز روسی تحقیقات استراتژیک و مطالعات بین‌المللی» یک استثنا بر قاعده یادشده در فوق است و این اثر با تکیه بر انبوه اسناد محرمانه آرشیوهای اتحاد جماهیر شوروی به تجزیه و تحلیل علل و انگیزه‌ها و پیامدهای مداخله ارتش سرخ در گیلان در ۱۹۲۰م/۱۲۹۹ش پرداخته است. نویسنده، به عنوان یکی از متخصصان مسائل ایران و شبه قاره هند، آثاری را با تکیه بر اسناد محرمانه اتحاد جماهیر شوروی راجع به مراحل آغازین شکل‌گیری جنبشهای کمونیستی در ایران، ترکیه، هندوچین نوشته که

بخش اعظم آنها به زبان روسی انتشار یافته است. چنانکه نویسنده، خود می‌گوید، این اثر محصول سالها کار و مطالعه او بر روی انبوه اسناد محرمانه موجود در شش آرشیو عمده شوروی سابق در مسکو، تاشکند و تومسک دربارهٔ ایجاد یک «جبهه شرقی انقلاب جهانی» توسط حزب کمونیست شوروی است.

اثر تحقیقی مزبور گرچه به لحاظ حجم، کوچک است اما از نظر محتوای مطالب، بسیاری از نکات پیچیده و غامض درباره انگیزه‌ها و پیامدهای مداخله ارتش سرخ و کمونیستهای ایرانی و قفقازی و روسی در گیلان و همکاری با نهضت جنگل را فاش می‌سازد که تاکنون بر پژوهشگران ایرانی پوشیده مانده است. اسناد محرمانه مورد مطالعه نویسنده نشان می‌دهد که مداخله ارتش سرخ و کمونیستها در گیلان نه یک حادثه استثنایی کم‌دامنه بلکه بخش کوچکی از یک سناریوی گسترده‌تر برای گسترش سلطه شوروی بر تمامی ایران و نیز بر سایر مناطق نظیر آسیای میانه، افغانستان، هند، عثمانی و اروپای شرقی با استفاده از اوضاع نابسامان، بی‌ثبات و پر هرج و مرج ناشی از پایان جنگ جهانی اول بوده است.

از نکات برجسته و مهمی که در این اثر مشهود است وجود اختلاف بر سر خط‌مشی و برنامه سیاسی میان نخبگان گوناگون کمونیست در مسکو و نیز در قفقاز و همچنین اختلاف نظرهای میان این دو بر سر تحولات گیلان به‌طور خاص و ایران به‌طور عام است، اختلاف نظرهایی که بر سر نحوه مداخله کمونیستهای روسی - قفقازی به رهبری احسان‌الله‌خان برای فتح نهایی تهران از سوی دیگر تجلی پیدا کرد. این اسناد همچنین از وجود اختلافات درون حزب کمونیست ایران میان جناحهای سلطان‌زاده و حیدرخان عمواوغلی و نقش مهم استالین در حمایت از یک جناح در برابر جناح دیگر حکایت می‌کند. چگونگی کودتای احسان‌الله‌خان بر ضد میرزا کوچک‌خان، برنامه حزب کمونیست شوروی برای تبدیل ترکیه جدید به یک قلمرو زیر سلطه کمونیستها و نیز وسوسه کوتاه‌مدت تبدیل ترکیه جدید به یک جمهوری شوروی با استفاده از قیام کلنل محمدتقی‌خان پسیان از جمله نکات مهم و برجسته این کتاب است.

نویسنده این اثر در پایان نتیجه‌گیری کرده است که آرشیوهای شوروی سه روایت متفاوت به ما ارائه می‌کند و این روایات از نظر اهمیت، طرح و موقعیت و طول زمان با هم متفاوت‌اند اما در اساس، معنی و شیوهٔ خشونت اعمال شده یا طراحی شده به هم شباهت دارند. همهٔ آنها از پایداری ایمان بلشویکها به ضرورت، امکان و اجتناب‌ناپذیری انقلاب سوسیالیستی جهانی و اراده شکست‌ناپذیر آن برای تحقق یافتن آن به هر قیمتی، از جمله به قیمت جان فرزندان بی‌شمار مردم روسیه، حکایت می‌کند.

این اثر پژوهشی را دکتر حمید احمدی رئیس گروه علوم سیاسی دانشکدهٔ حقوق و

میرزا کوچک خان | ۱۱۰۴۶۶۸

علوم سیاسی دانشگاه تهران از انگلیسی به فارسی ترجمه کرده‌اند.^(۱)

۱. مویسی برنتیس، بلشویکها و نهضت جنگل، ترجمه حمید احمدی، تهران، شیرازه، ۱۳۷۹، مقدمه مترجم.